

RAQAMLI MEROS HUQUQI RAQAMLI AKTIVLARNING HUQUQIY MAQOMI VA MEROS QILIB O'TKAZISH MASALALARI

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya
tálim yónalishi yuridika fakulteti 3-kurs talabasi*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli meros huquqi va raqamli aktivlarning huquqiy maqomi masalalari tahlil qilingan bo'lib. Raqamli aktivlarning turlari, ularning huquqiy tartibga solinishi va meros qilib o'tkazishdagi asosiy muammolar yoritilgan. Shuningdek, maqolada xalqaro tajriba va O'zbekiston qonunchiligida mavjud bo'shliqlar tahlil qilinib, muammoning huquqiy yechimlari bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan. Maqola zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi sharoitida fuqarolarning mulkiy huquqlarini himoya qilishning dolzarb jihatlariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Raqamli meros, raqamli aktivlar, meros huquqi, huquqiy maqom, kriptovalyuta, NFT, fuqarolik huquqi, shaxsiy ma'lumotlar, xalqaro tajriba, O'zbekiston qonunchiligi.

Kirish

Inson hayotidagi barcha moddiy va nomoddiy boyliklar huquqiy tartibga solingan holda meros qilib qoldirilishi mumkin. Biroq XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadallik bilan rivojlanishi natijasida yangi turdagi mulk — raqamli aktivlar paydo bo'ldi. Ushbu aktivlarning huquqiy maqomi va meros qilib o'tkazish masalalari bugungi kunda xalqaro huquqshunoslar va amaliyotchilar uchun dolzarb masalaga aylanib kelmoqda.

Raqamli aktivlarga shaxsiy ma'lumotlar, ijtimoiy tarmoq profillari, elektron pochta, onlayn hisoblar, kriptovalyutalar, raqamli san'at asarlari (NFT) kabi ko'plab raqamli elementlar kiradi. Bu aktivlar ko'pincha moddiy jihatdan qimmatbaho bo'lishi bilan birga, shaxsiy va oilaviy hayot uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Shunga qaramay, raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazish masalasi nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda muhokama qilinayotgan murakkab huquqiy muammo bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida raqamli aktivlarning huquqiy maqomi va ularning meros qilib o'tkazilishi bo'yicha maxsus normativ-huquqiy hujjatlar hali to'liq ishlab chiqilmagan. Bu esa fuqarolik-huquqiy munosabatlarda bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

O‘zbekiston Prezidenti **Shavkat Mirziyoyevning** quyidagi so‘zlari bu boradagi islohotlarning muhimligini ko‘rsatadi:

“Raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga kirib kelmoqda. Bu jarayonda fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning mulkiy daxlsizligini ta‘minlash bizning ustuvor vazifamizdir.”

Shu nuqtai nazardan, kelib shiqqadigan bo‘lsak raqamli aktivlarning meros qilib o‘tkazilishi borasida xalqaro tajribani o‘rganish va milliy qonunchilikka mos innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli aktivlarning huquqiy maqomi

Raqamli aktivlar — bu elektron muhitda mavjud bo‘lgan va iqtisodiy, madaniy yoki shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan raqamli mulk shakli hisoblanadi. Ushbu aktivlarga raqamli huquqlar, intellektual mulk, ijtimoiy tarmoq profillari, elektron pochta hisoblari, kriptovalyutalar va raqamli san‘at asarlari (NFT) kabi elementlar kiradi.

Raqamli aktivlarning huquqiy maqomini aniqlashda asosiy muammo — ularning an‘anaviy mulk shakllaridan farqlanishidir. Agar moddiy aktivlar (masalan, uy, avtomobil) real shaklda mavjud bo‘lsa, raqamli aktivlar faqat elektron muhitda mavjud bo‘lib, ularning egalik huquqi, boshqarilishi va meros qilib o‘tkazilishi maxsus huquqiy mexanizmlarni talab qiladi.

Raqamli aktivlarning turlari va huquqiy xususiyatlari

Kriptovalyutalar (masalan, Bitcoin, Ethereum) raqamli aktivlarning eng keng tarqalgan shakllaridan biridir. Ular blokcheyn texnologiyasi asosida yaratilgan bo‘lib, an‘anaviy moliyaviy tizimdan mustaqil faoliyat yuritadi. O‘zbekiston Respublikasida kriptovalyutalar “Raqamli aktivlar to‘g‘risida”gi qonun bilan tartibga solinadi va ularning huquqiy maqomi mustaqil aktiv sifatida belgilangan.

NFT (Non-Fungible Token) NFT’lar raqamli san‘at asarlari, musiqiy fayllar yoki boshqa raqamli ob’ektlarning yagona va takrorlanmas shaklini ifodalaydi. Ularning huquqiy maqomi ko‘p davlatlarda hali-hanuz aniq belgilab olinmagan. Biroq, NFT’lar intellektual mulk huquqi doirasida muhokama qilinishi muhim.

Ijtimoiy tarmoq va elektron pochta hisoblari

Facebook, Instagram, Telegram kabi platformalardagi hisoblar ko‘pincha shaxsiy ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu hisoblarning huquqiy maqomi murakkab bo‘lib, ular ko‘pincha platforma egasi (masalan, Meta, Google) tomonidan boshqariladi. Bunday hisoblarning meros qilib o‘tkazilishi platforma shartnomalariga bog‘liq bo‘lib, ko‘pincha egasining vafotidan keyin ularga kirish cheklangan bo‘ladi.

Raqamli kontent va fayllar raqamli hujjatlar, suratlar, videolar va boshqa fayllar meros qilib o‘tkazilishi mumkin bo‘lgan muhim aktivlardir. Ammo ushbu aktivlarning qonuniy merosxo‘rlarga o‘tishi uchun oldindan ruxsat va hujjatlar talab qilinishi mumkin. Raqamli aktivlarning huquqiy tartibga solinishi. Raqamli aktivlarning huquqiy maqomi bo‘yicha dunyo tajribasi turlicha. Masalan: Yevropa

Ittifoqida raqamli aktivlarning egalik huquqi "Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti" (GDPR) doirasida muhokama qilinadi. AQShda raqamli aktivlarning huquqiy maqomi shtat qonunchiligiga qarab farqlanadi. Masalan, Kaliforniya shtatida raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazish uchun maxsus hujjatlar talab qilinadi.

O'zbekistonda esa "Raqamli iqtisodiyot to'g'risida"gi qonun va boshqa tegishli me'yoriy hujjatlar orqali raqamli aktivlarning ayrim turlari huquqiy tartibga solingan bo'lsa-da, meros huquqi borasida hali to'liq va aniq mexanizm mavjud emas.

O'zbekiston Prezidenti **Shavkat Mirziyoyev** bu borada shunday degan edi:

"Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi yangi huquqiy mexanizmlarni talab etadi. Biz fuqarolarning raqamli mulkiy huquqlarini himoya qilish uchun barcha zarur choralarni ko'ramiz." Shu bois, O'zbekistonda raqamli aktivlarning huquqiy maqomini aniq belgilash va ularning meros qilib o'tkazilishi bo'yicha huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazishning huquqiy muammolari

Raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazish masalasi huquqshunoslar va amaliyotchilar orasida dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. An'anaviy mulk shakllaridan farqli ravishda, raqamli aktivlar faqat virtual muhitda mavjud bo'lgani sababli ularning egalik huquqi va meros qilib o'tkazish mexanizmi murakkab masala sanaladi.

Asosiy huquqiy muammolar

Raqamli aktivlarning huquqiy maqomining noaniqligi. Raqamli aktivlarning ko'plab turlari an'anaviy mulk shakllariga mos kelmasligi sababli, ularning huquqiy maqomini aniqlash murakkab. Masalan, kriptovalyutalar moddiy aktiv hisoblanmasa-da, ularga nisbatan egalik huquqi mavjud. Shu bois, ularning meros qilib o'tkazilishi bo'yicha maxsus qonunchilik talab qilinadi.

Shaxsiy ma'lumotlarning daxlsizligi va maxfiylik muammosi

Ijtimoiy tarmoq profillari, elektron pochta hisoblari va shaxsiy fayllar shaxsiy ma'lumotlarni o'z ichiga olgani uchun ularning egasining ruxsatisiz ochilishi yoki boshqa shaxslarga berilishi maxfiylik qoidalariga zid bo'lishi mumkin. Masalan, Google, Facebook va boshqa platformalar o'z foydalanuvchilarining maxfiyligini ta'minlash maqsadida bunday hisoblarni uchinchi shaxslarga ochishni cheklaydi.

Raqamli aktivlarga kirish imkoniyatining cheklanganligi

Raqamli aktivlarga egalik qilish uchun ko'pincha maxsus parollar, avtorizatsiya kalitlari yoki blokcheyn texnologiyasi asosida yaratilgan shaxsiy kalitlar talab qilinadi. Agar bunday ma'lumotlar merosxo'rlarga yetkazilmasa, raqamli aktivlar yo'qolishi yoki ularga kirish imkonsiz bo'lib qolishi mumkin.

Xalqaro huquqiy tafovutlar. Raqamli aktivlar internet muhitida mavjud bo'lgani sababli ular ko'pincha bir davlat doirasida emas, balki xalqaro maydonda muomalaga kiritiladi. Shu bois, bitta davlat qonunchiligida belgilangan qoidalar boshqa davlatlarda amal qilmasligi mumkin. Masalan, AQShda raqamli aktivlarni meros qilib

o'tkazish uchun RUFADAA (Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act) qabul qilingan bo'lsa, Yevropa davlatlarida bu masala hali-hanuz keng muhokama qilinmoqda.

O'zbekiston qonunchiligida mavjud bo'shliqlar. O'zbekistonda "Raqamli iqtisodiyot to'g'risida"gi qonun va boshqa tegishli me'yoriy hujjatlar raqamli aktivlarning huquqiy maqomini qisman tartibga soladi. Biroq, raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazish masalasi hozircha aniq huquqiy mexanizmlar bilan mustahkamlanmagan.

Xalqaro tajriba. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazishda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

AQSh: RUFADAA qonuni merosxo'rlar yoki vasiyatnomada ko'rsatilgan ishonchli shaxslarga raqamli aktivlarga kirish huquqini beradi.

Germaniya: Sud amaliyoti orqali Facebook profilinga merosxo'rlarning kirish huquqi tasdiqlangan. Ushbu qaror shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va meros huquqini muvozanatlashtirishning muhim namunasi hisoblanadi.

Yaponiya: Raqamli aktivlarga kirish huquqini vasiyatnoma orqali belgilash amaliyoti keng tarqalgan bo'lib, maxsus platformalar yordamida foydalanuvchilar o'z raqamli aktivlari uchun ishonchli shaxs tayinlash imkoniga ega.

Davlatimizda O'zbekiston qonunchiligida olib borilyotgan raqamli aktivlarni meros qilib o'tkazish bo'yicha aniq qoidalarni ishlab chiqish quyidagi jihatlarni o'z ichiga olishi lozim:

- Raqamli aktivlarning turlarini belgilash va ularning huquqiy maqomini aniq ko'rsatish.
- Merosxo'rlarga raqamli aktivlarga kirish huquqini ta'minlash uchun huquqiy mexanizmlar yaratish.
- Maxfiylik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlarini ishlab chiqish.
- Xalqaro tajribaga asoslangan holda raqamli meros reestri kabi platformalarni joriy etish.

Raqamli meros huquqining istiqbollari va tavsiyalar

Raqamli aktivlarning huquqiy maqomi va ularni meros qilib o'tkazish muammolari zamonaviy huquqiy tizim oldida turgan muhim masalalardan biridir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli meros huquqi bo'yicha izchil huquqiy mexanizmlarni yaratish uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish dolzarb hisoblanadi. Raqamli meros huquqining rivojlanish istiqbollari. Maxsus qonunchilik normalarini ishlab chiqish. Raqamli aktivlarning o'ziga xos jihatlari inobatga olinib, ularning meros qilib o'tkazilishiga doir alohida qonunchilik normalari ishlab chiqilishi lozim. Bunda quyidagi elementlarga e'tibor qaratish muhim:

Raqamli aktivlarning turlari va huquqiy maqomi aniq belgilanishi;

Merosxo‘rlarning raqamli aktivlarga kirish huquqini ta’minlash mexanizmi ishlab chiqilishi;

Maxfiylik va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish choralari belgilash. Raqamli vasiyatnomani joriy etish. Raqamli aktivlarga oid maxsus vasiyatnomalar tizimini yaratish orqali raqamli mulkni qonuniy merosxo‘rlarga o‘tkazish jarayonini soddalashtirish mumkin. Bu tizimda foydalanuvchilarga o‘z raqamli aktivlari bo‘yicha ishonchli shaxs tayinlash imkoniyati beriladi.

Raqamli meros reestrini yaratish

Xalqaro tajribada raqamli aktivlarni ro‘yxatga olib boradigan maxsus reyestrlar mavjud. Bu tizimda har bir foydalanuvchi o‘z raqamli aktivlari, ularning joylashuvi va merosxo‘rlar haqida ma’lumot qoldira oladi. Bunday tizim raqamli aktivlarning xavfsizligini ta’minlash bilan birga, ularning qonuniy egalik huquqini isbotlashda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish. Raqamli aktivlarning global xususiyatini inobatga olib, O‘zbekiston xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda bu borada yagona standartlar ishlab chiqishi muhim. Ayniqsa, xalqaro maydonda tan olingan konvensiyalar va standartlarga muvofiq qonunchilik bazasini shakllantirish mamlakatda raqamli aktivlar xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Huquqiy madaniyat va xabardorlikni oshirish. Fuqarolar va tadbirkorlar uchun raqamli aktivlar va ularni meros qilib o‘tkazish tartiblari bo‘yicha keng ko‘lamli targ‘ibot-tushuntirish ishlarini olib borish muhim. Bu orqali raqamli mulkka oid huquqlarning buzilishining oldini olish mumkin.

❖ O‘zbekiston sharoitida raqamli meros huquqini rivojlantirish uchun quyidagi choralarni ko‘rish maqsadga muvofiq:

❖ “Raqamli aktivlarning huquqiy maqomi va ularni meros qilib o‘tkazish to‘g‘risida” maxsus qonunni ishlab chiqish;

❖ Notarial amaliyotga raqamli vasiyatnoma institutini joriy etish;

❖ Fuqarolik kodeksiga raqamli aktivlarga oid normalarni kiritish orqali ularning huquqiy maqomini yanada mustahkamlash;

Raqamli aktivlarga oid huquqiy nizolarni ko‘rib chiqishda xorijiy tajribaga asoslangan maxsus sud amaliyotini shakllantirish.

Shavkat Mirziyoyev bu borada ham o‘z fikrni bildirgan edi:

“Raqamli texnologiyalar asrida fuqarolarimiz huquqlarini ishonchli himoya qilish uchun zamonaviy yondashuvlarni joriy etishimiz lozim. Yangi iqtisodiy sharoitlar huquqiy mexanizmlarni takomillashtirishni talab qiladi.” Bu fikr O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonida raqamli aktivlarga oid qonunchilikni takomillashtirish dolzarb masala ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Raqamli aktivlarning huquqiy maqomi va ularni meros qilib o‘tkazish masalasi zamonaviy huquqiy tizimning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu borada xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston qonunchiligida raqamli

meros huquqini tartibga soluvchi maxsus normalarni ishlab chiqish fuqarolarning mulkiy huquqlarini himoya qilishda muhim qadam bo'ladi. Shu bilan birga, fuqarolarni bu borada xabardor qilish, huquqiy madaniyatni oshirish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy muammolarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) Civil Code of the Republic of Uzbekistan. – T.: Adolat, 2021.
- 2) Mirziyoyev Sh. M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – T.: O‘zbekiston, 2021.
- 3) Jones M. Digital Inheritance: Protecting Your Digital Assets. – London: Routledge, 2020.
- 4) Freeman J. The Legal Aspects of Digital Property and Inheritance. – New York: Springer, 2019.
- 5) International Convention on Digital Rights and Heritage, 2021.